

הפשיטה היבשתית – תפקידיה באסטרטגיה ובבניין הכוח למלחמה

מדוע נעלמה מסל הכלים של צה"ל "אלוף הפשיטות" ומדוע חיוני להחזירה?

מאיר פינקל ואריאל הירש¹

* * *

בניגוד לדפוס בו נקט צה"ל משחר הקמתו - פשיטות של כוחות יבשה לשטח האויב, מאז 2009 צה"ל מבצע בשטח האויב בעיקר פעילויות אוויריות ופעולות חשאיות. לכאורה, דפוס זה עדיף, מפני שהוא מאפשר פגיעה באויב תוך צמצום המשאבים המושקעים בתקיפה, האמצעים והזמן הנדרשים לה, והסכנה ללוחמים. לטענת הכותבים, העדפה זו במונחי עלות מול תועלת ביחס להישג המבצעי הישיר בפגיעה ביעד, איננה לוקחת בחשבון את כלל היתרונות העקיפים-סמויים שיש לפשיטה קרקעית, החיוניים בהיבט האסטרטגי ולצרכי בניין הכוח. בשקלול רחב, רואים כי יתרונותיה של הפשיטה הקרקעית כדפוס פעולה רבים לאין שיעור על חסרונותיה. לכן, למרות החששות המובנים, על צה"ל לחזור לנקוט בה.

* * *

מבוא

צה"ל הוא "אלוף הפשיטות" בדימוס. הוא פרש לגמלאות לפני כעשור. מיום הקמתו ועד 2008 (מבצע "חורף חם" בעזה) ביצע צה"ל מאות פשיטות של כוחות יבשה לשטח האויב, למטרות שונות, בהיקפים שונים ובהקשרים שונים. לפשיטות אלה, היו שש תכליות: שלוש מול האויב, אחת מול ארה"ב ושתיים לצרכים פנימיים.

התכלית הראשונה והישירה הייתה פגיעה באויב. לתכלית זאת נוספו עוד חמש תכליות עקיפות-סמויות ששתיים מהן היו מול האויב: תכלית "תחזוק" ואף חיזוק ההרתעה בין מלחמות שנבעה מהמחשה חוזרת ונשנית של המוכנות של ישראל לסכן את חייליה לשטח האויב; ותכלית העסקת האויב בהגנה על שטחו כדי לצמצם את אפשרותו לפעול התקפית נגד ישראל. התכלית הרביעית ננקטה לעיתים מול ארה"ב, והיא הייתה בניית לגיטימציה אצל בעלת הברית לפעולות גדולות יותר בהמשך; כיוון שקשה להסביר מעבר "מאפס למאה" בבת אחת, צריך

¹ תת-אלוף (במיל') ד"ר מאיר פינקל הינו מפקד מרכז דדו. רב-סרן אריאל הירש הוא רמ"ד התורות התחומיות בחטיבת התורה וההדרכה. הכותבים מבקשים להודות לגב' חווה מודריק, חוקרת בט"ש של מחלקת היסטוריה, על עזרתה ולחוקר מרכז דדו מר יניב פרידמן על הערותיו המועילות.

היה להראות שניסינו משהו "קטן" יותר קודם. שתי התכליות האחרונות כווננו כלפי החברה הישראלית. תכלית אחת הייתה להוכיח שצה"ל "עושה משהו" כדי להתמודד עם המצב הביטחוני, והתכלית השנייה, השישית במניין הכולל, הייתה פיתוח הכוח של צה"ל "הגדול" באמצעות ניסיון מבצעי מצטבר של מפקדי כוחות יבשה בין מלחמות, בניית רוח לחימה ולמידה מחיכוך עם האויב. הפשיטה הפכה להיות חלק מהאתוס של הכוחות הלוחמים ומדד וסמל ליוקרת היחידה וזהותה. על פי המילון למונחי צה"ל, פשיטה היא:²

צורת לחימה התקפית המשלבת פעולות לחימה אלו: קרב התקדמות, התקפה ונסיגה. הפשיטה ניכרת כרגיל בהתקפה של כוח קטן יחסית (אך אפשר שתיעשה גם על ידי כוח גדול) הפורץ מהר לשטח האויב כדי למלא משימה מוגדרת, כגון: איסוף מודיעין, הריסת מתקנים, הסחה, שביית חיילי אויב, שחרור שבויים, פגיעה ברוח האויב, שיבוש הפיקוד והשליטה או שיבוש גורמי סיוע אצל האויב.

לצורכי מאמר זה נוסף, תחת הכותרת פשיטה, גם תנועה חשאית לצורך ביצוע מארב בשטח האויב (ולא התקפה), אשר אחריה באה נסיגה. חשוב לציין כי צה"ל הפעיל את דפוס הפעולה של הפשיטה מול כל סוגי היריבים שלו – מול הבריטים (לפני הקמת צה"ל), מול מדינות ריבוניות (מצרים, סוריה, ירדן) ומול ארגוני טרור וגרילה (הפדאיון בעזה, אש"ף בירדן ולבנון, חמאס, חזבאללה).

מאז 2009 הפסיק צה"ל לנקוט בדפוס פעולה זה, והוא מבצע בשטח האויב בעיקר פעולות אוויריות ופעולות חשאיות. לכאורה הדפוס החדש מספק את הסחורה, אך תוך כדי כך איבד צה"ל את המרכיבים העקיפים-סמויים החיוניים לטענתנו בהיבט האסטרטגי ולצורכי בניין הכוח לעימות רחב. מחוץ לגבולות המאמר, אך ראויה להדגשה, היא העובדה שדעיכת השימוש בפשיטות בין מלחמות מקבילה לדעיכת השימוש בתמרון במלחמות עצמן, והיא מהווה זווית אחרת של אותה תופעה.

תחילה נציג את ההתפתחות של השימוש בפשיטה בצה"ל, ובמיוחד נדגיש את התפקידים העקיפים-סמויים של הפשיטות. בהמשך נתאר את הסיבות לנטישת הפשיטה ואת השפעת נטישה זו על צה"ל. את המאמר נסיים בהצעה להחזרת הפשיטה לתפקידה הקודמים.

² אמ"ץ-תוה"ד, המילון למונחי צה"ל (1998), עמ' 516.

הפשיטות בצה"ל מהקמתו עד שנת 2008

הפשיטה כדפוס פעולה מרכזי של הפלמ"ח לפני מלחמת העצמאות ועד להכרזת מדינת ישראל
 מגוון שיקולים שבהם היה הצורך בחשאיות ואי היכולת להזיק בשטח ערבי שנתפס תחת השלטון הבריטי, והרצון לניצול הלילה על ידי כוחות איכותיים, הביאו לכך שההכשרות של ההגנה (ובתוכה הפלמ"ח) שמו הדגש חזק בשנות ה-40 לדפוס פעולה זה. פעולות ליל הגשרים – מבצע "מרכולת" (ליל 16-17 ביוני 1946) – הן דוגמא אחת. מהחלטת החלוקה בנובמבר 1947 עד הכרזת המדינה, באמצע מאי 1948, כמעט כל המבצעים נגד ערביי ארץ ישראל היו פשיטות, ונראה כי הביצוע החוזר והנשנה של דפוס פעולה זה, יצר קבעון מסוים והקשה על כוחות צה"ל לעבור להתקפות של כיבוש שטח והחזקתו לאחר מכן (ראו לדוגמה בקסטל ובהר ציון).

פעולות התגמול לפני מלחמת סיני

פעולות התגמול המוכרות בתקופה זו כוללות את "חץ שחור" (עזה 1955), "אלקיים" (חאן יונס 1954), "הר געש" (צבחה 1955), "עלי זית" (כנרת 1955), "שומרון" (קלקיליה 1956). תרומתן לצה"ל במרכיבים העקיפים הייתה גדולה. בסיכום הפעילות המבצעית של צה"ל לשנת 1955/1956 נכתב:³

צבא המתקיים בימי שלום ללא אפשרות של פעולה מבצעית – עובר בהכרח תהליך של התאבנות. הפעילות המבצעית אשר ניתנה ליחידות כמתנה משמיים הפכה להיות האבנים עליהן נוצרו דפוסים היחידות [...] מבצעי צה"ל יש לברך עליהם על שום שמאז תום מלחמת השחרור הייתה זאת הפעם הראשונה שצה"ל הראה עצמו לוחם ברוחו. השנה הופג הטעם [ה]תפול שהותירו 'פלמה' ו'מוטילה' על-ידי המעשים הנועזים של אותן יחידות עצמן. [...] כן ראתה שנה זו התעצמות בחומר הן מבחינת הכמות והן מבחינת האיכות, ברב-גונית שבאמצעים ובשיתוף הפעולה בין החיילות. יש להצטער על כך שנבצר היה מ[ל]שתף שווה בשווה כל החיילות בניסיון הקרב. המזדקר לעין שאם בשנים קודמות הוגבל הכח שהוטל לפעולה עד לכדי פלוגה, הרי נערכו הפעם מבצעים של גדודים וחיטבות שלחמו נגד מתחמים מבוצרים וצבאות סדירים. וכמובן תוך כדי כך נרכש גם ניסיון מטה רב ערך. כאמור, נבדלו פעולות השנה מפעולות השנים שקדמו להן בהיקף הכח שהופעל, שלעיתים הגיע עד לידי חטיבה, בשימוש בארטילריה ובשריון וכן בהפעלת מטוסים. השימוש בנשק וריבוי סוגיו הם ללא ספק פרי הלקח שהופק מן הפעולות של השנה שלפני האחרונה.

³ זאב דרורי, "השפעת הדרג המדיני הזוטר על ההסלמה הבטחונית", מתוך "יחץ שחור": פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50 (הוצאת מערכות ואוניברסיטת חיפה-מוסד הרצל לחקר הציונות, 1994), עמ' 137-134.

תמונה 1: תת-אלוף במיל' אהרון דויד, ממקימי יחידת הצנחנים, תאל וקצין צנחנים ראשי היה מפקד גדוד הצנחנים 771 שלחם במבצע "עלי זית" (מאת: לשכת העיתונות הממשלתית)⁴

התרומה של פעולות התגמול להצלחת צה"ל במלחמת סיני הייתה גדולה מאוד. תרומה זאת הייתה פחותה בהיבט המקצועי, שכן כיבוש סיני באופן ממוכר-משוריין לא דמה לפשיטות, והיא התבטאה בעיקר בבניית רוח הלחימה של צה"ל. בטקס סיום מחזור ג' של בית הספר לפיקוד ומטה ב-15 באוגוסט 1957, אמר הרמטכ"ל דיין על המפקד בצה"ל:⁵

בתקופה שקדמה לסיני הגביר צה"ל את תביעותיו ממפקדי השדה לאחריות אישית בקרב התקפה. קבענו כי מפקד יוצדק באי הגשמת משימתו רק אם יותר ממחצית כוחו נפגעה והמפקד חייב להסביר לא רק מה הורה לאנשיו לבצע, אלא גם מה עשה הוא גופו כדי להבטיח ביצוע זה.

⁴ <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1643585>

⁵ משה דיין, אבני דרך – אוטוביוגרפיה (1976), עמ' 353.

שנה אחר כך הוא כתב:⁶

תהינה הסיבות אשר תהינה – בכול מקום בהסתכלותנו במלחמת השחרור לא מצאנו שהסטנדרטים של הלחימה במלחמת התקפה הם המכסימליים שאנו יכולים להשיג, ובאו פעולות התגמול והקפיצו את הסטנדרטים אל מעלה. אומנם, עשו זאת יחידות נבחרות, אבל קרא ושמע על כך העם כולו: ואני אומר "כל העם" – כי לא רק הצבא אלא אלף נערים בגיל 16 ששמעו רדיו וקראו את "במחנה" התחנכו על זה. והיחידה עצמה כשחזרה מפעולות התגמול הרגישה כי הציונים לשבת, וכל ההדים שהיו באים בעקבות הפעולות הריהם נחלת הציבור כולו.

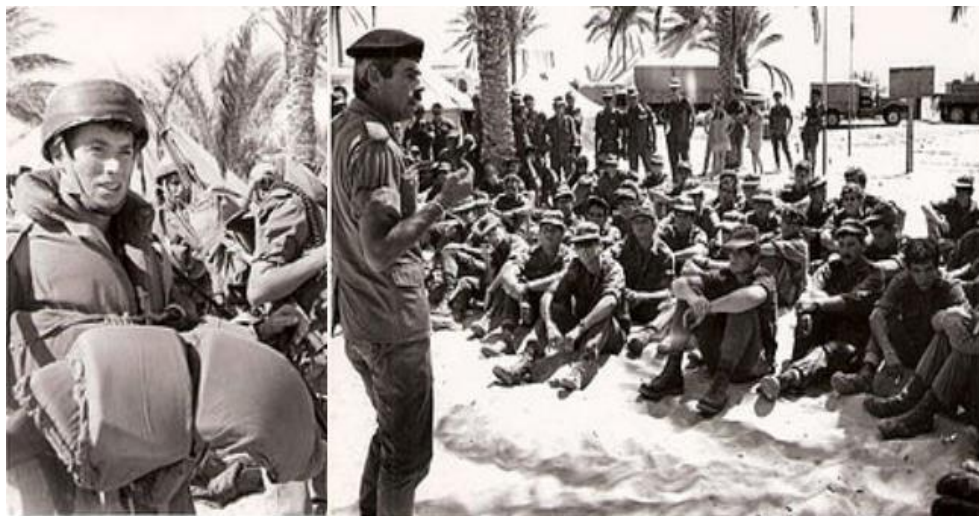
הפשיטות בשנים 1956-1967

פשיטות אלו התמקדו בפעולה נגד ארגון הפתח שפעל בעידוד סוריה ומתוך שטח ירדן. הפשיטות המוכרות הן "יהלום" (קלקיליה 1965) ו"מגרסה" (סמוע 1966). חיל האוויר והשריון היו האמצעים העיקריים לפעולה נגד מפעל ההטיה הסורי של מי הירמוך.

הפשיטות בשנים 1967-1973

בתקופה זו ביצע צה"ל עשרות רבות של פשיטות במצרים, בירדן, בסוריה ובלבנון, תוך שהוא משלב את היכולת המתפתחת של מסוקי הסער להגעה לעומק שטח האויב ואת ההחפה. בין הפעולות המוכרות ניתן למנות את סדרת מבצעי "הלם" (טרנספורמציה, גשרים, סכרים בעומק מצרים 1968), "תופת" (כראמה, פשיטה משורינת בירדן 1968) "רביב" (פשיטה משורינת במצרים 1969), "בולמוס 6" (האי גרין 1969), "תרנגול 53" (עמק הנילוס, חטיפת מכ"ם מסוג P-12, מצרים 1969), "רודוס" (האי שדואן, 1970) "ויקטוריה" (תעלת סואץ, 1970), "קלחת" 2 (דרום לבנון, 1970), "קלחת" 4 (דרום לבנון, 1972), "קיתון" (סוריה, 1970).

⁶ רב אלוף משה דיין, "משלב אל שלבי", מערכות, בעשור לצה"ל ל"ג (1959), עמ' 52.

תמונה 2: לוחמי יחידת סיירת שקד בהכנות לפשיטת "ויקטוריה" במהלך מלחמת ההתשה.
(מאת: האתר הרשמי של סיירת שקד)⁷

חוקר מרכז דדו יניב פרידמן מראה שהדיונים לקראת מבצע "קלחת 2", שבוצעה ב־15 במאי 1970, ממחישים את אחד התפקידים הסמויים של הפשיטה.⁸ שר הביטחון דיין לא תלה תקוות גדולות באופן הפעולה האופרטיבי הישראלי. לדבריו גם אם ישראל תהרוג מספר גדול של אנשי פת"ח, זה לא יפתור את הבעיה: "אינני תולה כל כך הרבה תקווה בזה ששניג הישגים אופרטיביים על ידי הפעולות הללו. נהרוג 30, 50 או 100 מאתיים [...] גם התוצאות האופרטיביות לא תשמנה קץ על הפת"ח". חלק ממטרת הפעולות הללו, כך טען דיין, היא להשיג לגיטימציה לפעולות עתידיות גדולות יותר – לאפשר לישראל לפעול בצד השני באופן נרחב כאשר יפעל הפת"ח בפעמים הבאות. דיין כיוון בדבריו לשני קהלים שמהם צריכה ישראל לקבל לגיטימציה לפעולה הצבאית: הראשון הוא ארה"ב, והשני הוא הציבור הישראלי. הוא הדגיש באופן מיוחד את חשיבות קבלת ההיתר מן הציבור בישראל לפעולה צבאית וראה בה אתגר משמעותי:⁹

[הפעולות]... הן כן ת[נ]תנה לגיטימציה לכך שכאשר הפת"ח פועל משם – ישראל עוברת לצד השני [...] הלגיטימציה הזאת חשובה לנו בעיקר בינינו לבין האמריקאים, ובכנס סגור

⁷ <https://www.shaked.org.il/blank-21>

⁸ יניב פרידמן, 'אכיפה' - הגיון פעולה נוסף לאסטרטגיית צה"ל (מרכז דדו, פברואר 2017).

⁹ ארכיון צה"ל (א"צ) 329/717/1977, דברי משה דיין בכנס ספ"כ, 13.1.1970.

שכזה אני מוכן גם לומר: בינינו ובין הישראלים. יש לנו מידי פעם בעיות קשות עם הישראלים.

יש לציין כי אחד ממאפייני הפשיטות בתקופה זו הוא הפעלת כוחות יבשה מוסקים, מושטים או רכובים ליעדים שניתן היה בקלות רבה לתוקפם באמצעות חיל האוויר. דוגמאות בולטות הן מבצעי "הלם 1,2,3", ו"בוסתן 22, 37", לפגיעה בעמודי מתח גבוה, בשנאים ובגשרים בעומק מצרים או מבצעי "שפט 47, 37" לפגיעה בגשר והפגזת בסיס טירונים במרגמות בעומק סוריה. המבצעים האלה אפשרו גם לקחת מכ"ם סובייטי חדיש ולשבות שביים.

חיים נדל חקר את המבצעים המיוחדים והמשולבים של צה"ל בתקופה זו (יותר מ-40), שחלקם הגדול בוצע מול מצרים במלחמת ההתשה, אך גם בסוריה ובירדן, והוא כותב:¹⁰

הרעיון המרכזי במבצעים המיוחדים והמשולבים היה להקל על כוחות צה"ל בחזית (בעיקר בחזית התעלה), לקצר את משך המלחמה ולהקטין את מספר הנפגעים בה. במקביל, הוא נועד להביא לערעור האיזון הפסיכולוגי והפיזי בצד הערבי ולהטיל פחד, בהלה, אנדרלמוסיה, בלבול, חוסר ודאות וחוסר ביטחון בקרב הגופים הצבאיים והאזרחיים שם, ובראש ובראשונה בעורף, הרחק מקווי החזית. ואכן, צבאות ערב הגיבו על פעילותם של כוחות צה"ל בעומק בדילול כוחותיהם בחזית, בפיזורם לאבטחת מטרות בעורף ובהקמת גופים (מיליציות) מיוחדים לשמירת יעדים בעומק שטחם.

אומנם חלק מן הפשיטות יצרו בלבול, חוסר בטחון ואנדרלמוסיה, אך באופן עקרוני הן לא השפיעו על נכונות הצבא המצרי להילחם, כפי שחוותה ישראל במלחמת יום הכיפורים.

עוד יש לומר שהדילמה הכרוכה בפשיטות לא הייתה קטנה. לדוגמה, סיכום הרמטכ"ל¹¹ רב-אלוף חיים בר לב שניתח את האפשרויות העומדות בפני צה"ל:

האפשרויות לשיבוש הכנות והיערכות האויב ממערב לתעלת סואץ ע"י תקיפות אוויר, ע"י אש מצדנו וע"י מארבים ופשיטות. מטוסים – זהו האמצעי היעיל ביותר למטרה זו ע"פ המאזן הסופי (תוצאות לעומת נזקים ונפגעים לכוחותינו) ואפשרות הפעלתו בכמות ובדחיפות. הכוונה להפעילו באופן קבוע בגזרה זו (לא רק לימים הקרובים) כך שכל מספר ימים נתקוף מספר נקודות לאורך הקו. הנחתות אש מצידנו – במקומות בהם אנו מגלים פעילות מיוחדת של האויב נפגע בה ע"י אש באמצעים קיימים, רצוי לא מתוך המעוזים. מארבים ופשיטות בצד השני – פעילות זו כרוכה בנפגעים ואת "מכות העונשין" ושיבוש הכנות ניתן להשיג בדרכים זולות ויעילות יותר (מטוסים ואש) אי לכך לעת עתה לא נבצע פשיטות ומארבים מעבר לתעלה.

¹⁰ חיים נדל, המעוז מנצח (מערכות-מודן, 2015).

¹¹ לשכת הרמטכ"ל, "סיכום הרמטכ"ל לסיוורים בגזרה הצפונית בתעלה", ארכיון צה"ל מב-3108-22 (2.6.1970).

הפשיטות בשנים 1973-1982

מלבד מבצע "כותונת", פשיטה מוסקת לצורך הצבת מארב, ומבצע "דוידקה" לעומק סוריה במלחמת יום הכיפורים התמקדו הפשיטות בתקופה זו כנגד ארגוני הטרור הפלסטיניים שפעלו בדרום לבנון. בתחילת התקופה הפשיטות היו בעיקר פעולות תגמול שנערכו לאחר פיגועים כגון מבצע "הר שעיר" (1974), מבצע "עוזיהו" (1974), מבצע "נחש ארסי" (1974) ומבצע "צרבת" (1974). לאחר מבצע "ליטני" (1978) שהביא ליצירת חיץ בין ישראל לבין ארגוני המחבלים, בוצעו למעלה מ-30 פשיטות שלא היו רק פעולות תגמול, אלא הן בוצעו גם כדי לפגוע ביכולות המבצעיות של האויב, לשבש התארגנויות לפעילויות טרור ולעוצרן, להביא את האויב לעיסוק בהגנה בתוך שטחו ולהשפיע על מורל המחבלים (לתקופה מסוימת פחתו מספר המתגייסים לאש"ף, תופעה שגרמה לראשי הארגון לקרוא לגיוס כללי של חבריו בארצות ערב ומחוצה להן). הפעולות התאפיינו בהגעה רגלית, רכובה, דרך הים, באמצעות מסוקים ושילוב ביניהם בסד"כ פלוגתי עד חטיבתי. בין המבצעים הבולטים ניתן למנות את מבצע "שלכת" (1979), "מנורה" (1979), "איש הדמים" (1980), "מוביל" (1980), "לבלוב" (1980), "סיגל" (1980), "משלב חדש" (1981), "ערבית משולב" (1981) ומבצע "צלצל" (1981).

בתקופה זו, כמו בתקופת מלחמת ההתשה, פעל צה"ל במקרים רבים בדפוס פעולה של "נבחרת" במקום פעולה של יחידה אחת, כגון סיירת, שהיה שילוב של מפקדים מכמה יחידות, אשר תרם להרחבת הניסיון המבצעי של צה"ל. לדוגמה, במבצע "כחול וחום" השתתפו מפקדים ולוחמים מסיירת גולני ומשני גדודים של החטיבה; במבצע "איש הדמים" השתתפו נציגים מכל יחידות חטיבת הצנחנים; במבצע "ערבית" פעלו תחת פיקוד מח"ט הצנחנים צוותים משלושת גדודי החטיבה, מפלנ"ט ומפלס"ר גולני ומשייטת 13.

הפשיטות בלבנון עד הנסיגה בשנת 2000

בתקופה זו ביצע צה"ל פעילות רבה ברצועת הביטחון שחלקה התקיים בדפוס ששילב בין פשיטה ומארב ושמטרתה הייתה "הכלת שטח". בפעילות השתתפה "אגוז", היחידה החדשה שהוקמה אז, והיא כללה את מבצעי "שינוי כיוון", "נוף פראי" (הריגת האדי נסראללה), "מהלך מבריק" ו"תיק פלילי" (1997-1998).¹² בנוסף בוצעו מבצעי פשיטה "קלאסיים" שהיוו פעולות השיא, ושחלקן הגדול בוצע בסד"כ גדודי ומעלה על ידי יחידות החי"ר הרגילות של צה"ל, תוך שילוב כלל מרכיבי כוחות היבשה. בין מבצעים אלה ניתן למנות את "חוק וסדר" (מיידון, 1988), "כחול וחום" (נועימה, 1988), "פנתר ורוד" (1994) "מרכבות האלים" (1997) "צמצום טווח" (1999). תוך כדי דעיכת השימוש בפשיטות, הלך והתפתח דפוס של מבצעים באש (אווירית ויבשתית)

¹² משה (צייקו) תמיר, *מלחמה ללא אות* (צה"ל: מערכות, 2005), עמ' 199-140.

מנגד, כגון "דין וחשבון" (1993), "ענבי זעם" (1996) ו"רפואה חליפית" (יוני 1999). לקראת סוף שנת 1999 הוחלט כי מבצעים הכוללים הפעלת כוח יבשתי יבוצעו רק לאור מידע מודיעיני ממוקד, וניתנה עדיפות לפגיעה מרחוק באמצעות חיל אוויר על פני הפעלת כוח קרקעי.¹³ אלוף גרשון הכהן טוען כי באופן עקרוני ככל שעבר הזמן, שיפר חזבאללה את יכולותיו, והאמון בפעולות המתמרנות הלך ואבד, תוך שהפעילות של צה"ל נעשתה יותר ויותר סטטית, והמבצעים ההתקפיים בוצעו באש בלבד.¹⁴

איור 3: החילוץ המוסק במבצע "כחול וחום", שהתבצע תחת אש. נקטו בו בדפוס פעולה של תמונה 3: "נבחרת" במקום פעולה של יחידה אחת. (מאת: אתר חטיבת גולני)¹⁵

בשנות השהייה האחרונות בלבנון לא היו הפעולות ההתקפיות של צה"ל בגדר פשיטות, אלא מארבים בעומק השטח, שגם אותם ניתן להכליל כחלק מהפעולות ההתקפיות. כפי שסיפרת-אלוף (במיל') אפי איתם, מפקד אוגדת הגליל בשנים 1997-1999, המארבים הממושכים בעומק

¹³ מחלקת היסטוריה, שהיית צה"ל בלבנון 1985-מאי 2000 מאפיינים ומגמות (צה"ל).
¹⁴ ראיון עם גרשון הכהן. מתוך מפי הגבורה-30 שנה להקמת רצועת הביטחון בלבנון, 15 שנה לנסיגה מלבנון (המכללה לפו"ם, 2016).

¹⁵ <https://tinyurl.com/yao5dvrl>

שטח החזבאללה גרמו "לחזבאללה לעבור לצורת קרב הגנה – הארגון החל לפטרל בכפרים לשמור על תשתיותיו".¹⁶

הפשיטות באיו"ש

לאחר יציאת צה"ל מערי הגדה המערבית בשנת 1996 המשיכו פעולות טרור לתוך שטח ישראל, תוך שצה"ל נמנע מכניסה אל הערים. בתחילת אירועי "גאות ושפל" (ספטמבר 2000), אשר היו פרק אלים במיוחד בלחימה נגד הטרור הפלסטינאי, נקט צה"ל בגישה הגנתית וניסה להכילם תוך שהוא מפעיל בעיקר אש מנגד וממעט בפעולות התקפיות קרקעיות. התחזקות ההצלחות של ארגוני הטרור הובילה להבנה כי גישה זו איננה יעילה. תת-אלוף אורן אבמן אשר כיהן בתפקידי מג"ד, סמוח"ט ומח"ט חטמ"ר בתקופה זו כותב:

צה"ל לא יזם אלא הגיב על האירועים. הפלסטינים הם שהכתיבו את מהלך העניינים ואת קצב פעילותם. כפועל יוצא, הם שקבעו את העצימות (אינטנסיביות) ואת אופי תגובת צה"ל.¹⁷

מבצעי "סכין קהה" היו פשיטות, לרוב ממוכנות, על יעדי הרשות הפלסטינית¹⁸ במרכזי הערים הפלסטיניות שבוצעו במהלך החודשים אוגוסט-אוקטובר 2001 על מנת לאותת לרשות הפלסטינית לחדול ממדיניות הפיגועים ולקעקע את מעמדה הריבוני¹⁹ בשטחי A מתוך כוונה לגרום לה לפעול באופן נמרץ יותר נגד פיגועים שיצאו משטחים אלו.

הפשיטות של חטיבת גולני על מחנה פליטים גינן ובו בזמן של חטיבת הצנחנים על מחנה פליטים 'בלאטה' בפברואר 2002, היו נקודת מפנה ושבירת המחסום הפסיכולוגי בקרב ההנהגה בכל הקשור לביצוע פעולות קרקעיות במחנות פליטים ובמרכזי הערים. עד מבצעים אלו רמת הביטחון ביכולת הכוחות לבצע פעולות אלו מבלי לשאת במחיר כבד של נפגעים הייתה גבוהה במיוחד. הצלחתן של פשיטות אלו החזירה את דפוס הפעולה הזה לסל הכלים של צה"ל. בהמשך, וכחלק מהגישה ההתקפית שצה"ל נקט בה, בוצעו פשיטות רבות מאוד לתוך שטחי A.

הפשיטות האחרונות – עזה 2001-2008

בתקופה שנמשכה בין 2001 ועד ההתנתקות, יולי 2005, ערך צה"ל ברצועת עזה כ-200 פשיטות שהתמקדו בפגיעה במתקני יצור רקטות קסאם.²⁰ המוכרות ביניהן הן "ימי תשובה" ו"קשת בענן" (2004). דפוס הפשיטות הנפוץ בעזה היה פשיטה ממוכנת-משוריינת בסד"כ גדודי עד

¹⁶ ראיון עם אפי איתם. בתוך: *מפי הגבורה*.

¹⁷ תוה"ד-מחלקת היסטוריה, *הלחימה בטרור הפלסטיני – הכרעת טרור המתאבדים*.

¹⁸ מחלקת היסטוריה, ענף חקר הבטי"ש, *דו"ח בטי"ש לחודש אוגוסט 2001*.

¹⁹ המחלקה להיסטוריה, "שער שמיני - פעילות צה"ל בעימות הישראלי פלסטיני מתחילת אירועי "גאות ושפל" ועד להתנתקות", *עזה תחילה*, עורך שי שאול, עמ' 192-191 (בח"ק חוה מודריק).

²⁰ מחלקת היסטוריה, *עזה תחילה – הלחימה ברצועת עזה מאז מלחמת העצמאות ועד אירועי ההתנתקות* (ינואר 2006).

חטיבתי. לאחר ההתנתקות ועד מבצע עופרת יצוקה, דצמבר 2008, בוצעו 13 מבצעים, ורובם בדפוס אש מנגד. מבצעי הפשיטה היבשתית האחרונים היו "גשמי קיץ" (יוני-נובמבר 2006) והאחרון עד למועד כתיבת מאמר זה (מרץ 2018) - "חורף חם" (פברואר 2008).²¹ ראוי לציין כי אלה בוצעו למרות השינוי האסטרטגי שחל לאחר ההתנתקות. נראה כי ה"מחסום" הפסיכולוגי של פעולה בשטחים הפלסטינים, אשר נחצה באיו"ש בשנים 2001-2002, אפשר פעולות מסוג זה ביתר קלות בעזה.

נטישת הפשיטות, לטובת פעולה אווירית וחשאית 2010-2017 ותוצאותיה

מה השתנה עד שהביא לדעיכת דפוס הפעולה המרכזי הזה? ניתן לזהות מספר סיבות לדעיכה זו והעיקריות הן: הרתעה הדדית, חשש מאבדות, ההתקדמות הטכנולוגית והקלות הכרוכה בהפעלתה והשתנות המחשבה הצבאית הישראלית בהקשר למב"ם.

הפשיטה הייתה דפוס פעולה חד צדדי (באופן יחסי) שבו נהנתה ישראל, למעט במקרים חריגים, מעליונות צבאית לאורך כל התקופה, שבה היא עשתה שימוש בפשיטות. המענה של האויב לפשיטה ישראלית היה חלש באופן יחסי – אש מרגמות ותותחים ופעולות נגד הכוחות המגינים בגבול. התבססות ושיכלול יכולת התמי"ס אצל החמאס והחזבאללה בשנים האחרונות נתנה להם כלי משמעותי הפוגע ישירות בעורף והיוצר מאזן הרתעה מול פשיטה ישראלית.

הפשיטות גבו מחיר בהרוגים ופצועים. ככל שעבר הזמן הלכה וגברה רגישות החברה בישראל לנפגעים, בעיקר בתקופות "שקט" יחסי בין מלחמות. ההתפתחות המשמעותית של יכולות התקיפה המדויקת הגבירה את תחושות החברה וההנהגה שלפיהן אין הצדקה לשליחת לוחמים לשטח האויב, אלא במקרה של מלחמה. ההצטיידות ברק"ם ובמערכות מיגון עתירות תקציב כדוגמת נגמ"ש נמ"ר ומערכת "מעיל רוח" היא ביטוי לרגישות לנפגעים, עד כדי כך ששליחת כוחות לוחמים לשדה הקרב ללא אמצעים אלו נתפסת כהפעלה בעייתית של הכוח.

ההתקדמות הטכנולוגית מעניקה לצה"ל יכולות מרשימות של תקיפה מדויקת באש המבוססת על מודיעין עדכני. השילוב בין יכולת התקיפה ובין האיסוף נותן למקבלי ההחלטות גמישות מרבית בהפעלתה בכך שהוא מאפשר לבחור במדויק את היעד; לקבוע את מועד התקיפה ועיתוניה; לקבוע את רמת הנזק הדרוש; לצמצם את מידת הנזק האגבי ואף לשלוט בו; לקצר את הזמן בין קבלת ההחלטה על התקיפה לבין הביצוע למספר שעות ואף באופן מיידי; לבטל את התקיפה ברגע האחרון ועוד. תקיפה באש מנגד מאפשרת למקבל ההחלטות גמישות

²¹ מחלקת היסטוריה, פעולות צה"ל ברצועת עזה – מבט לעבר (ינואר 2009).

רבה בהפעלתה ביחס לפשיטה יבשתית הדורשת זמן ממושך יחסית לביצוע ההכנות תוך צמצום המשאבים המושקעים בכך (בעיקר סיכון חיי אדם, אמצעים וזמן).

המחשבה הצבאית הישראלית, מתמקדת בשנים האחרונות במב"ם, אשר לפי אסטרטגיית צה"ל מוגדר ביסודו כמערכה חשאית וחסויה. כפי שנחשף לאחרונה, חלק ניכר מפעולות אלה נעשה מן האוויר, תוך התבססות על מודיעין מדויק, פעולות אחרות הן חשאיות.²² נראה כי מאפיין מרכזי של הפעולות המדוברות נעשה תחת חישובי עלות-תועלת הממוקדים בהשפעת הפגיעה על התעצמות האויב באמל"ח מתקדם, תוך חשיבה על ההרתעה שפעולות אלה יצרו. אך חישובי עלות-תועלת אלה לא נותנים מענה לתפקידים הסמויים של הפעולה, שכן אלו לא יכולים לבוא לידי ביטוי ללא פשיטות של כוח יבשתי.

זניחת דפוס הפשיטה לטובת תקיפה באש מנגד גרמה להרתעה מוגבלת, להסתגלות האויב להפעלת האש של כוחותינו, לירידת הביטחון של ההנהגה בהפעלת כוחות יבשתיים, ליצירת נורמה של אי פעולה יבשתית, המקשה כיום ותקשה יותר בעתיד על השגת לגיטימציה בין לאומית להפעלת תמרון רחב, ולהחמצת הזדמנות לפיתוח היכולות של כוחות היבשה.

כך למשל מפגין צה"ל יכולת מרתיעה של איסוף מודיעין ותקיפה מאוויר, וככל הנראה גם במרחב החשאי, אולם באותה מידה גם אין ספק שפעולת פשיטה של כוחות יבשה על שיירת אמצעי לחימה העוברת מסוריה ללבנון (עם הסיכון הכרוך בה) שבה יילקחו שבויים לצורכי מודיעין ואמצעי לחימה מתקדמים בידי הכוח הפושט, תרתיע יותר, תגרום להכבדת סידורי האבטחה של הצד השני, תחזק את תחושת המסוגלות של צה"ל ועוד.

השימוש המוגבר שצה"ל עושה בהפעלת אש מנגד, במיוחד בתחילת מערכות רחבות היקף (בעשור האחרון מלחמת לבנון השנייה, "צוק איתן" ו"עמוד ענן"), מביא לכך שהאויב מסתגל ונערך בהתאם. האויב מפתח דרכים שתאפשרנה לו להתמודד באופן יעיל נגד העוצמה והדיוק של האש הצה"לית, תוך הרחבת השימוש בתווך התת-קרקעי, נקיטה בשיטות ובצורות פעולה שיפחיתו את הסיכויים לאתרו באמצעות אמצעי האיסוף השונים, פיזור תשתיות לחימה במרכזי אוכלוסייה ועוד. לכל אלה יש להוסיף במיוחד את ההכנה המנטאלית של הנהגת האויב ולוחמיה לקראת התקפה נרחבת באש עם תחילת המערכה. בנוסף הפעלת אש מנגד יכולה להיתפס על ידי האויב כ"כוח עליון" שלא יגרום לשינוי מהותי בהיערכותו הטקטית לאבטחת פעולותיו. בעוד שהאויב ערוך להתמודדות כנגד כוחותינו בחזית, ביצוע פשיטות בעומק האויב ידרשו ממנו להשקיע משאבים בהתגוננות ובאבטחה בעורפו, במיוחד על נכסים חשובים כגון מפקדות, אתרים תת-קרקעיים ומחסני אמל"ח שחשיבותם גדולה.

²² עמוס הראל, "מפקד חיל האוויר הפורש, אמיר אשל, מסכם תקופה", הארץ, 24.8.2017. <https://www.haaretz.co.il/food/street-food-review/premium-1.4384344>

הביקורת על מוכנות הכוחות היבשתיים ללחימה, כפי שעלו בתחקירים של המערכות האחרונות, יחד עם מרכיב איהוודאות והסיכון המוגבר ביחס להפעלת אש מנגד, מורידים את הביטחון של מקבלי ההחלטות בכל הקשור לבחירה בהפעלתם. למעט הסיכון הכרוך באובדן נפש כתוצאה מהפעולה ("שירת הצפצפה" באנצרייה – 1997 – מהווה כנראה חווייה מעצבת), הפעלת כוחות היבשה נחשבת למסוכנת יותר, ניתנת פחות לחיזוי באשר לתוצאותיה והתפתחותה, בעלת פוטנציאל לנזק אגבי גבוה, ממושכת, דורשת השקעת משאבים רבים ועוד. לכן, במונחי עלות מול תועלת, נראה כי קיימת עדיפות לבחור בהפעלת אש מנגד, אך העדפה זו, כפי שמפורט במאמר דעה זה, היא בעיקר ביחס להישג המבצעי הישיר המושג מפגיעה ביעד, והיא איננה מביאה לידי ביטוי את היתרונות העקיפים הטמונים בפשיטה קרקעית. החזרת השימוש בפשיטות יכולה להגביר את הביטחון של מקבלי ההחלטות בהפעלת יכולת זו, לצד היתרונות העקיפים הנוספים שיש בכך.

הנורמה שנוצרה מעצימה גם את האתגר של בניית לגיטימציה בין לאומית לתמרון של צה"ל במלחמות עתידיות. במצב שבו העולם התרגל לתקיפות מנגד, פעולה קרקעית נראית חריגה יותר ויותר, ולכן היא מושכת ביקורת הולכת וגדלה על ישראל. חזרה לדפוס של פשיטות ירגיל את המערכת הבינלאומית לפעולות יבשתיות ויקטין את האילוצים על הפעלת תמרון במלחמה עתידית.

הפסקת ביצוע פשיטות פוגעת באופן עקיף בפיתוח יכולתם ובניית ביטחונם העצמי של כוחות היבשה לקראת מלחמה רחבת היקף. אין תחליף למתן ניסיון קרבי למפקדי היבשה, ללמידה ישירה ממפגש עם האויב ולבניית תחושת מסוגלות עצמית הנובעים מביצוע פעולות אלה. כל אלו גם עשויים לתרום לבניין כוחם של כוחות היבשה במובן הרחב לצד צבירת הניסיון המבצעי. לדוגמה, בעוד שמג"ב וכוחות חטיבת כפיר נמצאים בעימות יום-יומי עם גורמי טרור, וכנגזרת מכך הם מושכים מתגייסים, נראה למתגייס הטרי שהסבירות שהוא יופעל בלחימה בכוחות היבשה של צה"ל, היא נמוכה. החזרת דפוס הפעולה של פשיטות תעלה מחדש את הערך של יחידות היבשה הרגילות.

המלצות לעתיד

צה"ל פעל בשנים האחרונות מן האוויר נגד העברת אמל"ח מתקדם מאירן ומסוריה לידי חזבאללה וכתגובה לפעולות ירי לסוגיו מרצועת עזה.²³ דפוס פעולה זה הוכיח את עצמו במגוון היבטים, ונדרש לשמרו, למרות המגבלות ההולכות והגוברות עליו בחודשים האחרונים. בה בעת יש להחיות את דפוס הפעולה שהוכיח עצמו – פשיטות של כוחות יבשה. החשש משילוב מחודש של פשיטות בדרכי הפעולה של צה"ל הוא ברור ומובן, אך היתרונות של הפשיטה, במיוחד התכליות הסמויות-עקיפות, רבים לאין שיעור מחסרונותיה. לפשיטות של כוחות יבשתיים, כדוגמת חטיבת הקומנדו החדשה שהוקמה בצה"ל, על יעדים בעזה, בסוריה ובלבנון תהייה השפעה גדולה על ההרתעה הישראלית, על הרחבת חופש הפעולה הישראלי אשר יריבנו מנסים כל העת לצמצמו באמצעים שונים, ועל הסטת האויב לעיסוק בהגנה. הערך הסמוי-עקיף של הפשיטות ישפיע על הגברת הביטחון של ההנהגה בהפעלת כוחות היבשה ועל היכולת ותחושת המסוגלות של כוחות היבשה, שיביאו ככל הנראה גם לעלייה במוטיבציה לשרת בהם. על מנת למכסם את התועלת של פעולות כאלה לטובת בניין הכוח של צה"ל, ניתן יהיה להשתמש בדפוס הפעולה של "נבחרות", אשר יאפשר הקניית ניסיון מבצעי לכמות גדולה של מפקדים ויחידות. ולסיום, בחזרה למחשבותיו של דיין על תרומת מבצע "קלחת 2" ב-1970 בלבנון, כדאי להרגיל מחדש גם את הסביבה הבינלאומית וגם את אזרחי ישראל, לכך שישראל נדרשת לפעול על הקרקע בשטח מדינות שכנות כדי להבטיח את ביטחונה.

²³ הראל, "מפקד חיל האוויר".

רשימת מקורות

- איתם, אפי (ראיון). בתוך: מפי הגבורה-30 שנה להקמת רצועת הביטחון בלבנון, 15 שנה לנסיגה מלבנון. המכללה לפיקוד ומטה, 2016.
- אמ"ץ-תוה"ד, המילון למונחי צה"ל, 1998.
- דיין, משה. אבני דרך- אוטוביוגרפיה. הוצאת עידנים ודביר, 1976.
- דיין, משה. דברי משה דיין בכנס ספ"כ, 13.1.1970.
- דיין, משה. "משלב אל שלב". מערכות בעשור לצה"ל ל"ג, 1959.
- דרורי, זאב. "השפעת הדרג המדיני הזוטר על ההסלמה הבטחונית". חץ שחור: פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50. הוצאת מערכות ואוניברסיטת חיפה-מוסד הרצל לחקר הציונות, 1994.
- הכהן, גרשון (ראיון). בתוך: מפי הגבורה-30 שנה להקמת רצועת הביטחון בלבנון, 15 שנה לנסיגה מלבנון. המכללה לפיקוד ומטה, 2016.
- הראל, עמוס. "מפקד חיל האוויר הפורש, אמיר אשל, מסכם תקופה". הארץ, 24.8.2017. <https://www.haaretz.co.il/foodqstreet-food-review/premium-1.4384344>
- לשכת הרמטכ"ל. "סיכום הרמטכ"ל לסיורים בגזרה הצפונית בתעלה". מב-3108-22, 2.6.1970.
- מחלקת היסטוריה. פעולות צה"ל ברצועת עזה – מבט לעבר, ינואר 2009.
- מחלקת היסטוריה. עזה תחילה – הלחימה ברצועת עזה מאז מלחמת העצמאות ועד אירועי ההתנתקות, ינואר 2006.
- מחלקת היסטוריה. שהיית צה"ל בלבנון 1985-2000 מאפיינים ומגמות (צה"ל).
- מחלקת היסטוריה, ענף חקר הבטי"ש. דו"ח בט"ש לחודש אוגוסט 2001.
- נדל, חיים. המעז מנצח. מערכות-מודן, 2015.
- פרידמן, יניב. 'אכיפה' - הגיון פעולה נוסף לאסטרטגיית צה"ל. מרכז דדו, פברואר 2017.
- תוה"ד-מחלקת היסטוריה. הלחימה בטרור הפלסטיני – הכרעת טרור המתאבדים.
- תמיר, משה (צייקו). מלחמה ללא אות. צה"ל: הוצאת מערכות/משרד הביטחון, 2005.